

Geliş Tarihi : 25.06.2024
Kabul Tarihi : 25.07.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1504942>

Dervişcemaloğlu, B. (2024). Murathan Mungan'ın 995 km romanında anlatma tekniği. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 76-91. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1504942>

MURATHAN MUNGAN'IN 995 KM ROMANINDA ANLATMA TEKNİĞİ

Bahar DERVİŞCEMALOĞLU¹

ÖZ

Çağdaş Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Murathan Mungan, edebiyatın birçok türünde eser veren çok yönlü bir yazardır. Yazarın uzun ve yoğun bir çalışmanın neticesi olarak 2023 yılında yayımladığı *995 km* adlı romanı, hem teknik hem de tematik açıdan dikkat çekici unsurlar içermektedir. Roman, yazarın Türkiye'nin yakın tarihinde karanlık bir dönem olarak değerlendirdiği ve faili meçhul cinayetlerle özdeşleştirdiği 1990'lı yılları konu edinmektedir. Gerçek olaylara ve kişilere atıf yapılan ancak bunların çeşitli anlatma teknikleri vasıtasıyla kurmaca dünyanın içerisine dahil edilerek kurgusallaştırıldığı romanda şimdiki zamanla anlatma stratejisi ve bilinç yansıtma teknikleri öne çıkmaktadır. Özellikle geçmiş zamanın içine iliştirilen şimdiki zamanla anlatma stratejisi, yazarın işlenen cinayete ilgili vermek istediği mesajı etkili bir şekilde yansıtmaktadır. Romanda şimdiki zamanın eşzamanlılık hissi ve aracısızlık etkisi yaratarak okuyucuyu da şahit pozisyonuna sokmak, gerçeğe benzerliği arttırmak, anlatımı daha canlı hâle getirmek, kamerayla izlenme etkisi yaratarak herkesin birbirini gözetlediği istihbarat ağına ya da döngüsüne gönderme yapmak, zamansızlık etkisi yaratmak gibi işlevler taşıdığı görülmektedir. Serbest dolaylı düşünce ile psikoanlatma tekniği açısından bakıldığında sadece romanın ana karakteri olan isimsiz katilin değil, diğer isimsiz karakterlerin zihinlerinin de yansıtılması, bu karakterlerin tabi oldukları dini/siyasi/askeri yapılanmaların ya da örgütlerin zihniyetinin anlaşılması açısından önemlidir. Ancak her ne kadar figüral anlatma tekniği vasıtasıyla karakterlerin bakış açısı ön plana çıkarılsa da romanda anlatıcının öznelliğinin belirgin bir rol oynadığı görülmektedir. Retorik ve ideolojik boyutuyla ön plana çıkan, temelde gerçek yazarın, yani Murathan Mungan'ın Türkiye'nin yakın tarihindeki karanlık bir dönemi "hatırlatmak" için yazdığı, devlete ve sisteme yönelik eleştiriler içeren *995 km* romanındaki düzen ve teknik tercihler, yazarın okuyucu üzerinde istediği etkiyi bırakmaya yönelik bilinçli tercihler olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada öncelikle şimdiki zamanla anlatma stratejisi üzerinde durulacak, daha sonra anlatma teknikleri, özellikle de bilinç yansıtma teknikleri anlatıcının rolü dikkate alınmak suretiyle irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Anlatma tekniği, Figüral anlatma, *995 km*, Psikoanlatma, Serbest dolaylı düşünce

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, bahardervis@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-1313-991X>

Date Received : 25.06.2024
Date Accepted : 25.07.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1504942>

Dervişcemaloğlu, B. (2024). The narrative technique in the novel of Murathan Mungan's 995 km. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(24), 76-91. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1504942>

THE NARRATIVE TECHNIQUE IN THE NOVEL OF MURATHAN MUNGAN'S 995 KM

Bahar DERVİŞCEMALOĞLU²

ABSTRACT

Murathan Mungan, one of the important figures of contemporary Turkish literature, is a versatile writer who has produced works in many genres of literature. The author's novel *995 km*, published in 2023 as a result of a long and intensive work, contains remarkable elements both technically and thematically. The novel is about the 1990s, which the author considers as a dark period in Turkey's recent history and identifies with unsolved murders. In the novel, where real events and people are fictionalized through various narrative techniques, the use of present tense narration technique and techniques for presenting consciousness attracts attention in particular. The strategy of narrating in the present tense, embedded in the past tense, effectively reflects the message that the author wants to give about the murder. It is seen that the present tense in the novel has functions such as creating a sense of simultaneity and an effect of immediacy, putting the reader in the position of a witness, increasing the resemblance to reality, making the narrative more vivid, referring to the intelligence network or cycle in which everyone watches each other by creating the effect of being watched by a camera, and creating the effect of timelessness. Presenting the mind of not only the unnamed murderer, the main character of the novel, but also other unnamed characters is important in understanding the mentality of the religious/political/military structures or organizations to which these characters are subject. Although the perspective of the characters is brought to the fore through figural narration technique, it is seen that the subjectivity of the narrator plays a prominent role in the novel. In this study, the use of the present tense narration technique and techniques for presenting consciousness will be examined by taking into account the role of the narrator.

Keywords: Narrative technique, Figural narration, *995 km*, Psychonarration, Free indirect thought

² Assoc. Prof., Ege University, Faculty of Education, bahardervis@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-1313-991X>

Giriş

Günümüz Türk edebiyatının üretken yazarlarından biri olarak dikkat çeken ve edebiyatın birçok türünde eser veren Murathan Mungan, başta halk hikâyeleri, masallar ve mitoloji olmak üzere çok geniş bir kaynaktan beslenerek geleneksel anlatıları modern bir anlatımla canlandırmış, günümüz insanının toplum içindeki var oluşunu değişik boyutlarıyla ele aldığı çalışmalarıyla tiyatro, şiir ve hikâye dallarında önemli ödüllere layık görülmüştür (Yalçın, 2010, s. 718; Enginün, 2002, s. 377; Necatigil, 1993, s. 223). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü mezunu olan ve Devlet Tiyatroları ve Şehir Tiyatroları'nda bir süre dramaturg olarak çalışmış olan Mungan'ın “Türk Sinemasının İdeolojik ve Ekonomik Yapısı ve Yılmaz Güney Sineması” başlıklı bir bitirme tezi, “Yazarlık Sorunları Açısından Aynı Malzemenin Üç Ayrı Türde Yazılması ve İncelenmesi” başlıklı bir yüksek lisans tezi ve “Dil ve Yapı Özellikleri Açısından İki Kişilik Oyunlar” konulu bir doktora çalışması vardır (Yalçın, 2010, s. 717). Beslendiği kaynakların çeşitliliği ve akademik birikiminin katkısıyla gerek içerik açısından gerekse teknik açıdan ustalıkla kurgulanmış eserler kaleme alan Mungan, yazdığı denemeler ve hazırladığı seçkilerle çok yönlü yazar kimliğini sürdürmektedir.

2011 yılında yazdığı “Şairin Romanı” adlı romandan sonra bir süre roman yayımlamayan Murathan Mungan, uzun ve yoğun bir çalışmanın neticesi olarak 2023 yılında *995 km³* adlı romanıyla okuyucunun karşısına çıkmıştır. Bu çalışmanın inceleme konusu olan *995 km* romanı, yayımlandığı andan itibaren 1990'lı yıllar Türkiye'sini konu edinmesiyle gündem olmuş, yazarın konuyu ele alış şekli değişik boyutlarıyla irdelenmiştir. Her ne kadar o dönemde yaygınlaşmış olan birtakım yapılanmalara ve faili meçhul cinayetlere atıf yapsa da söz konusu eserin “kurmaca” bir anlatı olduğu, gerçek olaylar ve kişiler malzeme olarak kullanılmakla birlikte bunların çeşitli anlatma teknikleri vasıtasıyla kurmaca dünyanın içerisine dahil edilerek kurgusallaştırıldığı unutulmamalıdır. Mungan, 90'lı yılların panoramasını kurmacaya has imtiyazları, özellikle de tecrübeyi temsil etme kapasitesi açısından kurmacanın sahip olduğu – bilinç yansıtma teknikleri gibi– geniş imkânları kullanarak sunmayı tercih etmiş, böylelikle romanın retorik etkisini arttırmıştır. Nitekim “kültürel söyleme katkı sunmanın bir biçimi” (Walsh, 2007, s. 6) olarak kurmaca, yazarın vermek istediği mesajları güçlü bir söylem ve retorikle yansıtmasına olanak sağlamıştır.

Mungan'ın “Öğretmek için değil, hatırlatmak için yazdım” (Erbay, 2023) dediği *995 km* romanının ana karakteri, aynı anda hem Cihadın Askerleri isimli radikal dinci örgütün tetikçiliğini yapan hem de devletin kontrolündeki JEM adlı istihbarat örgütünün içine sızarak orada kendisine verilen görevleri yerine getiren, birçok faili meçhul cinayetin faili olan, romanın sonunda ironik bir şekilde kendi ölümü de faili meçhul raflarına kaldırılan isimsiz bir katildir. Kitapta her ne kadar Musa Anter cinayetine atıf ön plana çıksa da Murathan Mungan'ın konuyla ilgili görüşü şu şekildedir:

Sakin ha kitabımı Musa Anter cinayetini anlatıyor diye okumaya kalkmayın. O günden bugüne dek işlenmiş bütün cinayetler için bir sembol cinayettir. Bu, belgesel değil, belgesel bir roman değil. Çok belgeden yararlandım, çok okuma yaptım. Dönem gazetelerini taradım. Özellikle adı geçen İslami tarikatlar üstüne okumalar yaptım. Kitabı yazarken Diyarbakır'dan başlayarak

³ Bu çalışmada romanın ilk baskısı (Mungan, 2023) esas alınmıştır; romandan yapılacak alıntılarda sadece sayfa numaraları zikredilecektir.

kitabın bütün geçtiği yerlerde 2 kez yolculuk ettim. Kitabın ana kişisi olan katilin gezdiği yerleri gezdim. Bazı söyleşiler yaptım. Mesela okuyacağınız gar sahneleri, otobüs sahneleri için o dönemin otobüs şoförlerinden bilgiler topladım. Benim bilemeyeceğim detayları onlardan dinledim (Erbay, 2023).

Şüphesiz, söz konusu eser “belgesel” değildir, “gerçek” değildir, Türkiye'nin yakın tarihini malzeme olarak kullanan ancak söz konusu malzemeyi çeşitli anlatma teknikleri vasıtasıyla kurgusallaştıran “kurmaca” bir anlatıdır. Yine de kitabın ikinci kısmında özellikle gazetecilerin ağzından verilen birçok bilginin konuya hâkim olmayanlar için öğretici bir işlev taşıdığı açıktır; nitekim romanda yaratılan kurgusal dünyanın okuyucunun dünyasıyla ne kadar uyduğu meselesi önemlidir. 90'lı yıllar Türkiye'siyle ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan okuyucular için kitabın ikinci kısmı aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır. Yazar, muhtemelen okuyucunun anlamlandırma ve yorumlama sürecinde birtakım boşlukların ve belirsizliklerin giderilmesi için kitabın ikinci kısmını bu şekilde kurgulamıştır. Bu çalışmada öncelikle romanda şimdiki zamanla anlatma stratejisinin kullanılması üzerinde durulacak, daha sonra anlatma teknikleri, özellikle de bilinç yansıtma teknikleri irdelenecektir.

Romanda Şimdiki Zamanla Anlatma Stratejisinin Kullanılması

Romanda olaylar temsil edilirken tercih edilen zaman kullanımı ya da stratejisi, işlenen cinayetle ilgili verilmek istenen mesajla ve dolayısıyla yazarın meseleye bakışıyla örtüşmektedir. 1990'lı yıllarda gerçekleşen faili meçhul cinayetlere atıf yapan yazar, geçmiş zamanla anlatmanın arasına şimdiki zamanı serpiştirerek aslında meselenin geçmişe havale edilemediğini, söz konusu dönemde yaşanan travmanın “şimdi” gibi canlı olduğunu ima etmektedir. “Geçmişe havale edilememe” meselesini aynı zamanda yazarın “bu dönemi ve yaşanan olayları unutmayın” mesajı olarak yorumlamak mümkündür. Geçmiş zamanla şimdiki zamanı bir arada kullanarak alışıldık zaman düzeninin dışına çıkan yazar, bir anlamda meselenin sıradanlaşmasına ve normalleştirilmesine tepki göstermiştir.

Romanda geçmiş zamandan şimdiki zamana geçiş yapılan kısımlar, özellikle katilin eylemlerinin betimlendiği ve anlatıcının katili gözetler ya da takip eder gibi bir izlenim bırakarak eşzamanlı olarak görme ve anlatma faaliyetini gerçekleştirdiği kısımlardır. Esasında Cohn'un belirttiği gibi “gerçek hayatta bir şeyi yaşarken anlatmamız ya da anlatırken yaşamamız” mümkün değildir; dolayısıyla yaşanan olay “şimdi”ye, anlatma faaliyeti ise “geçmiş”e aittir (Cohn, 2000 [1999], s. 96). Ancak kurmaca eserlerde, özellikle de anti-mimetik nitelik taşıyan eserlerde kurgusallığın göstergesi olarak değerlendirilebilecek bu stratejinin kullanıldığı görülmektedir. *995 km* romanında anlatıcının aynı zamanda olaylara şahitlik eden pozisyonda konumlandığı kısımlarda başvurulan “şimdiki zamanla anlatma” ya da “eşzamanlı anlatma” stratejisi, romanın retorik etkisini artırma, anlatıcıyla birlikte okuyucuyu da şahit pozisyonuna sokma, anlatımı daha canlı ve gerçekçi kılma gibi işlevler taşımaktadır. Nitekim bazı durumlarda şimdiki zamanla anlatmanın “gerçeğe benzerliği arttıran kısa, günlük konuşma diline özgü, anekdot tarzı bir üsluba imkân sağladığı” (Neumann 1990: s. 65) görülmektedir. Kesinlik olmadığı için, olaylar yaşanırken anlatıldığı için anlatma faaliyetinin geri planda kaldığı ya da anlatıcının kontrolünün azaldığı ve betimlemenin ön plana geçtiği, anlatıcıyla birlikte okuyucunun da şahit pozisyonunda olduğu şimdiki zamanla anlatmanın kamera gözüyle anlatma etkisi uyandırdığı da söylenebilir (Fludernik, 2002, s. 252; Huber, 2016, s. 12). Bu etki,

995 *km* romanındaki herkesin birbirini gözetlediği istihbarat ağına gönderme yapması açısından anlamlıdır. Tabii bu durum “Kameranın arkasında kimin gözü var?” sorusunu beraberinde getirmektedir. Romanın genelinde her şeyi bilen anlatıcı hâkim olmakla birlikte figüral anlatma vasıtasıyla karakterlerin bakış açısını ve bilincini yansıtan, dolayısıyla bu kısımlarda kendini silikleştirmeye çalışan bir anlatıcı figürü de söz konusudur. Anlatıcı, şimdiki zamanla anlatmaya geçilen kısımlarda kameranın merceğinden katili izleyen istihbarat elemanlarını yani aslında “devlet”i temsil etmekte, nötr bir izleyen pozisyonunda, sadece katilin eylemlerini ve zihninden geçenleri betimlemektedir. Burada katilin sadece gözlemlenebilen eylemlerinin değil, iç dünyasının ve zihninden geçenlerin de şimdiki zamanla anlatılması, devletin kontrolünün ve nüfuz alanının ne kadar geniş olduğu, sadece “görünen”e değil, “görünmeyen”e de hâkim olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim roman boyunca katilin yaşadığı huzursuzluk, endişe ve zihninden eleştirel düşünceler geçtiğinde bu düşüncelerin başkaları tarafından bilinme ihtimali olmadığı hâlde hemen geri adım atması, bir taraftan otoriteye sadakatini, öbür taraftan da ondan duyduğu korkuyu ortaya koymaktadır. “Uyumak için beynine komut veriyor ve ânında uyuyor” (s. 134) cümlesinde görüldüğü gibi “uyuma” eylemini bile kendine verdiği komutla gerçekleştiren katil, şimdiki zaman kullanımının da etkisiyle başkası tarafından yönlendirilen, robotlaşmış bir insan çağrışımı yaratmaktadır.

Romandaki “Her zaman olduğu gibi bu sabah da gönlünü gene Allah dolduruyor, içini kamaştıran bütün duygular bir kez daha yapacağı şeyin doğruluğuna inandırıyor onu.” (s. 12) cümlesinde ve buna benzer birçok cümlede şimdiki zamanın hem genelleştirme işleviyle hem de eşzamanlılık izlenimi yaratma işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Bu cümleden önceki “Ama böyle önemli, böyle seçilmiş günlerin sabahında bu bütünleşme halinin tüm varlığını kuşattığını her zamankinden çok daha derin, çok daha güçlü biçimde hissediyor; bu yüzden her zaman tetikte yaşamış olan kendisini ancak namazda gafil avlayabileceklerini düşünüyor hep... Eğer bir gün öldürülecekse bu namaz kılarken olacaktı, bunu varlığının en derin köşesinde saklı bir kader düğümüymüşçesine seziyor, ya da bunun en iyi ölüm biçimi olduğuna inandığından böyle umuyordu.” (s. 12) cümlelerini içeren kısımda şimdiki zamanla başlayan ilk cümlelerin bir sonraki cümlede şimdiki zamanın hikâyesine evrildiği göze çarpmaktadır. Romanda çok sık karşılaşılan bu durum, bir taraftan katilin geçmiş-şimdi-gelecek arasındaki sıkışmışlığını ya da gelgitlerini ifade ederken, öbür taraftan -aşağıda etkilerini daha detaylı irdeleyeceğimiz gibi- psikoanlatma tekniği ile serbest dolaylı söylemi kaynaştırmaktadır.

Kurmaca anlatıda şimdiki zamanla anlatmanın zamanı gösterme dışında birçok amaç, işlev ve etki barındırabileceği, geçmiş, şimdi ve geleceğin yanısıra zaman dışı durumları da ifade etmeye olanak sağlayacak şekilde geniş kapsamlı oluşu dikkate alındığında söz konusu anlatma stratejisinin içeriği zenginleştiren bir nitelik taşıdığı görülür (Gebauer, 2021, s. 54; Huber, 2016, s. 11, 12). 995 *km* romanında şimdiki zamanla anlatmanın yarattığı “zamansızlık” etkisi (Huber, 2016, s. 11) katilin zihninden geçenler aktarılırken kendini göstermektedir. Bu noktada katilin hem eskiyi hatırlarken hem de gelecekle ilgili kaygılanırken bilincinin şimdiki zamanla sunulması yani anlatıcının kontrolünün azalarak sahnelemenin ön plana alınması, ana çerçevesi geçmiş zaman olan romanda askıya alma etkisi yaratmaktadır. “Yerinden kalkıp yüzbaşıyla vedalaşıp otobüse yönelirken, onun sözünü ettiği yakında ortaya çıkacak olan foyalari tahmin etmeye çalışıyor, bunlardan birinin ucunun kendisine dokunmamasını diliyor rabbinden. Canından korktuğundan değil, rabbine hizmette daha yapacak işleri varken

kaderinin eceline acele edecek olmasından korkuyor. Şükürünü yeterince eda etmemiş oldukları için rabbin lütuflarından mahrum kalacak kullardan olmamak için bugüne kadar elinden geleni yaptığını düşünüyor. Bunu hatırlamak Allah'ın ömründen zaman eksiltmeyeceğine dair içindeki inancı pekiştiriyor” (s. 134) örneğinde görüldüğü gibi katilin zihninde beliren düşünceler şimdiki zamanla sunulmaktadır ancak şimdiki zamanın içerisinde geçmişte gerçekleşmiş olayların hatırlanması, daha doğrusu geçmişin şimdiye taşınması, gelecekle ilgili öngörüler ya da endişeler söz konusu olduğu için burada özellikle zihnin zamansızlığının gözler önüne serildiğini söyleyebiliriz. Roman boyunca zihni adeta bir düşünce seli biçiminde yansıtılan katil sürekli bir eylemlilik hâlinde olduğu ve hep içinde bulunduğu ana odaklanarak daima tetikte olması gerektiği için anlatıda geçmiş ve gelecek, “şimdi”ye iliştilererek yansıtılmıştır. Özellikle otobüs seyahati esnasında kendiyile baş başa kalarak düşünme, geçmişin muhasebesini yapma ve gelecekte olabileceklerle ilgili tahminlerde bulunma imkânı bulan katilin yol boyunca izlendiği (yani kameraların kayıttaki olduğu) gerçeği, şimdiki zamanla anlatmanın yarattığı etkiyle kuvvetlendirilmiştir. Diyarbakır'dan Alanya'ya otobüsle kat edilen mesafeye (995 km) yapılan vurgu ve bunun adeta bir metafora ya da sembole dönüşmesi, büyük ölçüde romandaki zaman kullanımının yarattığı retorik etkiden kaynaklanmaktadır.

Şimdiki zamanla anlatma stratejisinin kullanıldığı duruma ve bağlama göre empatik bir araç ya da anlatma tekniği niteliği taşıması mümkündür (Keen, 2006, s. 218). Bu bağlamda 995 km romanında şimdiki zamanla anlatmanın yarattığı aracısızlık ve dolaysızlık etkisinin yanı sıra katilin bilincinin, ruhsal dalgalanmalarının ve iç dünyasının serbest dolaylı söylem ve psikoanlatma vasıtasıyla temsil edilmesinin de okuyucunun başta katil olmak üzere karakterlere tepkisi üzerinde önemli bir etkisi olacağı açıktır. Şüphesiz romanda gerçek olaylara, ülkenin yakın tarihindeki kritik bir döneme atıf yapılması da okuyucunun duygusal tepkisinde etkili olacaktır; ancak 995 km'de yazarın empatik anlatı tekniklerini tercih etmesinin temel sebebi muhtemelen karakterlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Aşağıda örneklerle vurgulayacağımız gibi romanda karakterlerle kurulan empatinin sempatiye evrilmesine olanak sağlayacak yönlendirmeler olduğu söylenemez.

Zihin Okuma, Bilinç Temsili ve Figüral Anlatma Bağlamında 995 km

Kurgusal zihinlerin temsili, kurmaca anlatıyı gerçeklikten ayıran en önemli hususlardan biridir. Karakterlerin bilincini yansıtmaya imtiyazına sahip olan kurmaca anlatıda karakterleri, gerçek hayatta asla tanıyamayacağımız biçimlerde tanıma imkânı bulur, onların zihnini okuyabiliriz. Bu bağlamda Palmer'ın belirttiği gibi “roman okumak, zihin okumaktır” (Palmer, 2010, s. 21). Zihin okuma, bize, karakterin inanç ve arzularını tanımlama, sonraki eylemlerini kestirme imkânı sunar; ancak okuyucunun zihin okuma için bazı bilişsel yeterliliklere, metinlerarasılığı kavrama, artistik teknikleri yorumlama vb. yeterliliklerine sahip olması gerekir (Teske & Gut, 2021, s. 48). Bizim burada odaklanacağımız nokta, okuyucuların tepkilerinde oldukça belirleyici olan bilinç temsili yani karakter(ler)in ya da anlatıcının zihninin sunulma biçimidir. Dolayısıyla bu kısımda 995 km romanında kullanılan anlatma teknikleri irdelenecektir.

995 km romanında her şeyi bilen, yetkinlik düzeyi yüksek bir anlatıcı göze çarpmaktadır. Söz konusu anlatıcı geçmiş, şimdi, geleceği bilen, karakterlerin zihinlerine nüfuz edebilen bir profil sergilemekle birlikte ağırlıklı olarak figüral anlatma tekniği kullanarak kendini geri

planda tutmayı tercih etmiştir. Şüphesiz, anlatıcı figürünün niteliğini ve yetkinlik düzeyini belirleyen şey yazarın retorik stratejisidir; bu bağlamda söz konusu romanda figüral anlatma tekniğinin kullanılmasının sebebi, karakterlerin daha iyi anlaşılmasını ve nispeten “nötr bir anlatma tarzı olduğu için okuyucunun sorgulamalarının anlatma düzeyinden ziyade karakter düzeyine çekilmesini” (Wiese, 2021, s. 322-329) sağlamaktır. Tabii bu durum, anlatıcının kendini tamamen sildiği anlamına gelmez. Nitekim her şeyi bilen “yetkili yazar anlatıcı”lar, zihnin bilinç altı ve bilinç dışı alanlarına nüfuz etme ve böylece karakterlerin kabullenemediği ya da itiraf edemediği duyguları açıkça ifade etme imkânına sahiptir; dolayısıyla bütün karakterlerin içsel süreçlerine giriş yapabilir, ancak sadece bununla yetinmez ve çoğu zaman karakterlerin düşünceleriyle ilgili yorumlar da yaparlar (Neumann & Nünning, 2008, s. 106, 114). *995 km* romanında sıkça kullanılan bilinç yansıtma teknikleri, anlatıcının rolünü azaltmamıştır. Ayrıca mesafe açısından bakıldığında da anlatıcının etkisini azalttığı söylenemez.

Bilindiği gibi anlatıcının karaktere olan mesafesi ya da yakınlığı, okuyucunun hem anlatıcıya hem de karaktere bakışını etkileyecek bir husustur. Nitekim ideolojik pozisyon açısından bakıldığında, okuyucuyu yönlendiren ve etkileyen güç anlatıcıdır. Bu bağlamda *995 km* romanındaki anlatıcının bir taraftan katile mesafeli bakmaya çalışırken öbür taraftan kendi öznelliğini devreye sokarak birtakım değerlendirmeci ifadelerle katile karşı olumsuz bir tavır benimsediğini belli etmesi dikkat çekmektedir. Romanın giriş kısımlarında katilin eylemlerini aktarırken araya birtakım betimlemeler ekleyerek onun dünyasını tanıtan anlatıcı, “takıntılı dünyası” (s. 14), “merhametsizliğini bile gizlemeyi beceren silik bakışları” (s. 15), “acımasızca” (s. 15), “sinsice” (s. 15), “kinle” (s. 15) gibi kendi öznelliğini yansıtan ifadelerle katile bakışını belli etmiştir. Ancak bir taraftan katilin acımasızlığına ve soğukkanlılığına vurgu yaparken öbür taraftan kimsesiz büyümüş olduğuna, şefkat duygusunu yaşamadığı için içinin “çorak ve yoksul” (s. 34) olduğuna, yoksulluk içinde büyüdüğüne atıf yapan olay ve durumlara değinerek katili tek boyutlu karakterleştirmeden kurtarmış, ona derinlik kazandırmıştır. Burada “Katilin yetimliği, işlediği cinayetleri meşrulaştırır mı?” sorusu akla gelebilir. Ancak romanın genelinde bu yönde bir meşrulaştırma çabası yoktur; muhtemelen anlatıcı “ancak böyle bir yaşam öyküsü olan biri bu vahşi cinayetleri işleyebilir” mesajı vermek istemiştir. Katilin yetimlikten “sızı” hissetmesi (s. 35) ve yetimlik duygusunu bir türlü unutamaması, bir açıdan acısını başkasından çıkardığı, yani hayattan bu şekilde intikam aldığı imasını da içerebilir. Küçükken “avucunu şekerle doldurmuş”, “başını okşamış” (s. 37) ve ona şefkat duygusunu yaşatmış olan Saim Baran’ı öldürdükten sonra yaşadığı iç çatışma, hamama gidip arınmak, “içini yıkamak” (s. 36) istemesi okuyucuda bir an için katilin insanî duygularının olduğu, işlediği cinayetten pişmanlık duyduğu hissi uyandırır da bu etki kısa bir süre sonra katilin “şefkatin yanlıcı olduğunu” (s. 38) hatırlamasıyla yerini yine acımasızlığa ve işlediği cinayeti “Allah olmasını istediklerini kullarının eliyle yaparmış, ben de tetiği çektim, hepsi bu!” (s. 38) şeklinde haklılaştırmasına bırakmıştır. Anlatıcının Saim Baran’la ilgili olumsuz hiçbir değerlendirme yapmaması, bilakis onun “mağrur ve heybetli” görünüşüne, “Koca Çınar” (s. 19) diye isimlendirilmesine, çevresinde saygı duyulan bir kişi olmasına vurgu yapması, mesele karşısında aldığı pozisyonu açığa vurmaktadır. Her ne kadar figüral anlatma tekniğiyle birlikte psikoanlatma ve serbest dolaylı söylemi iç içe geçmiş şekilde kullanarak başta katil olmak üzere karakterlerin zihninden geçenleri, düşüncelerini, hislerini, iç dünyalarını nötr bir tavırla

sunuyormuş izlenimi uyandırır da, romandaki anlatıcı, ideolojik işlevi ön planda olan, kendi pozisyonunu belli eden bir anlatıcıdır. Ayrıca romanda karakterlerin bilinç temsili sadece psikoanlatma ve serbest dolaylı söyleme sınırlanmamıştır; roman boyunca özellikle katilin görünüşü, davranışları, fiziksel eylemleri betimlenirken aslında karakterin zihni de yansıtılmıştır. Teske ve Gut'un vurguladığı gibi anlatıcı, fiziksel faaliyetleri ve görünüşü betimlerken aynı zamanda zihni de betimlemiş olur çünkü zihin ve beden iç içedir; “bedeni tanımlamak, zihni tanımlamaktır” (2021, s. 52).

Romanın merkezindeki zihin, muhtemelen yazarın bilinçli bir tercihi olarak ismi verilmeyen yani “isimsiz katil”dir. Burada romanın ana karakteri olan katilin isminin zikredilmemesi yani bireyselleştirilmemesi, onu söz konusu dönemde işlenen cinayetlerin faillerini temsil eden bir figür olarak konumlandırma niyetinin bir sonucu olabilir. Ayrıca bu dönemdeki cinayetler “faili meçhul” olarak nitelendirildiği için yazarın meseleye ironik bakışını yansıttığı şekilde de yorumlanabilir. Bir başka açıklama, katilin isminden çok yerine getirdiği eylemlerin ön plana çıkarılmak istenmesi şeklinde olabilir. Sadece katilin değil, Hoca ve Eğitimci gibi karakterlerin de isminin verilmemesi, bunların işlevlerini, eylemlerini ve bu eylemlerin sürekliliğini ön plana çıkarmak için yapılmış bilinçli bir tercih gibi görünmektedir.⁴ Burada önemli olan nokta, başta katil olmak üzere isimsiz karakterlerin zihinlerinin, Palmer'ın deyimiyle (2010) “toplumsal zihinler”i temsil etmesi, yani tabii oldukları dinî/siyasî/askerî yapılanmaların, grupların ya da örgütlerin düşüncesini yansıtmasıdır. “Toplumsal zihin”den kast, belirli bir topluluğun ya da grubun paylaştığı ortak yani kolektif düşüncedir (Palmer, 2010, s. 4). 995 km romanındaki isimsiz katil ve diğer isimsiz karakterler, bağlı buldukları grubun zihnini, düşünme ve akıl yürütme biçimini temsil etmektedir; dolayısıyla burada yansıtılan kurgusal zihinler, münferit ve bağımsız olmaktan ziyade toplumsaldır ve belirli bir bağlama bağlıdır. Burada yazar, söz konusu karakterlerin zihinlerini yansıtarak okuyucunun “zihin okuması”na ve karakterleri anlamlandırmasına imkân sağlamaktadır.

Romanda ön plana çıkan serbest dolaylı düşünce ile psikoanlatma tekniğinin birbirini takip eder şekilde, münavebeli olarak kullanılması, anlatıcının rolü açısından yorumlanması gereken bir husustur. Bilindiği gibi “psikoanlatma”, bilinç yansıtma açısından en diegetik ve aracılık etme derecesinin en fazla olduğu biçimdir (Neumann & Nünning, 2008, s. 115). Cohn'un (1978) tasnifine ve terminolojisine göre üçüncü şahıs bağlamında kullanılan bilinç yansıtma tekniklerinden biri olan “psikoanlatma”da⁵ karakter(ler)in düşüncelerinin anlatıcının söylemiyle sunulması söz konusudur ve genellikle karakter(ler)in iç konuşmalarını, algılarını, duygularını, hatıralarını, düşlerini, ilgilerini, kaygılarını, inançlarını, değer yargılarını, ahlâk anlayışını, ruh hâlini, akıl yürütme biçimini, entelektüel düzeyini, bilinçaltını, eylemlerinin arkasındaki zihinsel-nedensel ağı (ya da motivasyonu) ortaya koymak ve belirli bir toplumsal grubun paylaştığı ortak zihniyeti yansıtmak için kullanılmaktadır (Palmer, 2008, s. 604). Burada en önemli husus, bütün bu zihinsel faaliyetlerin anlatıcının aracılığıyla sunulması ve genellikle anlatıcının değerlendirmelerini, yorumlarını ya da bakış açısını içermesidir. “Ne

⁴ Nitekim Mungan, karakterlerin isimsiz oluşunu şöyle izah etmiştir: “İsimlerin değiştiğini görüyoruz. Türkiye'nin siyasi tarihini anlamak istiyorsanız eğer, Türkiye'deki İçişleri Bakanları tarihini okumanız gerekir. İçişleri Bakanları zinciri Türkiye hakkında her şeyi söyler aslında. Sistem aynı kaldıkça, bu çark böyle işledikçe Ahmet gidiyor, Mehmet geliyor, bir şey değişmiyor.” (Erbay, 2023).

⁵ Ben burada Cohn'un terminolojisini tercih ettim, ancak bazı araştırmacıların psikoanlatma yerine “düşünce aktarımı” terimini tercih ettiklerini belirtmek isterim (Bk. Palmer, 2008, s. 604).

zaman yıkansa, tenine su değse çocukluğunu hatırlıyor. Hiç iyi geçmemiş de olsa çocukluğu hatırlamanın bir biçimde insanı mutlu ettiğini düşünüyor. İnsanın çok uzak bir geçmişte kalmış çocukluğu, bir süre sonra kendi çocuğu yerine geçiyor. Ümmeti için çektiği sıkıntılar, eski peygamberlerin, sahabelerin, evliyaların, ermişlerin hayatlarını, menkıbelerini hatırına getiriyor. Müslümanlık bütün dünyayı kazandığında, şu an kulaklarında yankılanarak kurnalara akan bu sesin, ruhunu bütün kirlerinden, ellerini bütün suçlarından, tenini bütün günahlarından yıkayıp aklayacağını düşünüyor” (s. 36, 37), “Bir süre önce kendisine istediği zaman bazı kişileri araziye götürebilme izni, hatta infaz yetkisi verildiğinde damarlarının nasıl dizginlenemez bir güçle dolduğunu tüm bedeninde hissetmişti” (s. 56), “Az sonra otobüs hareket edip Adana’yı Alanya’ya bağlayan karayoluna çıktığında nedense içinde her şeyi geride bırakmış olduğuna dair güven verici bir his boy vermeye başlamış, yüreğini alışıkmadığı bir hafiflik kuşatmıştı. Temiz hava, gökyüzünün berrak maviliği, çevredeki manzarada hemen her şeyin çok renkli görünüşü kendi farkında olmasa da onu da sarmalayıp içine almış, ruh halini değiştirip bir parçacık da olsa neşelendirmişti. Boş bulunduğu ya da beklenmedik zamanlarda içinden adeta ikinci bir kişinin çıkabileceği düşüncesi her zaman korkutmuştu onu” (s. 114) vb. birçok örnekte, esasında romanın genelinde psikoanlatma tekniğinin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Tıpkı psikoanlatma gibi üçüncü şahıs bağlamında kullanılan bilinç yansıtma tekniklerinden biri olan “serbest dolaylı düşünce”⁶ karakterin içsel süreçlerine ve algılarına anında ve aracısız olarak ulaşıyormuş izlenimi verilerek, karakterin düşünce ve duygularının genellikle kendi diliyle nakledildiği bir biçimdir. “Dolaysızlık” (yani “aracısızlık”) izlenimi uyandırdığı için öncelikle kriz, karmaşa ve iç çatışma gibi durumları yansıtmak için kullanılan serbest dolaylı düşüncede karakterin dili ve özneliğiyle anlatıcının söylemi iç içe geçer; yani karakterin düşüncelerini ifade ediş biçimi muhafaza edilirken, ifade üçüncü şahısla ve anlatıcının söyleminin zamanı esas alınarak sunulur; dolayısıyla anlatıcının sesiyle karakterin sesinin birbirine karışması ya da kaynaşması söz konusu olabilir (Neumann & Nünning, 2008, s. 115-117). Dilsel özellikler açısından bakıldığında “dolaylı söylem ile dolaysız söylemin kombinasyonu” (Rimmon-Kenan, 2010 [1983], s. 112) olarak değerlendirilebilecek olan serbest dolaylı düşüncenin nesnel mi yoksa öznel bir teknik mi olduğu konusu tartışmalıdır (Cohn, 2005, s. 501). Bu meselenin bağlama ve yazarın anlatıcıyla ilgili tercihinin, ona yüklediği role bağlı olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. *995 km* romanında psikoanlatmadan sonra en çok kullanılan anlatma tekniği olan serbest dolaylı düşüncenin genellikle psikoanlatmanın içerisine gömülü olarak sunulduğu görülmektedir. Ayrımın daha net anlaşılması için romandaki saf serbest dolaylı düşünce kullanımına birkaç örnek vermek istiyorum: “Normal durumda çekirdekçinin bildiği kumaşçıyı bilmemesi gerekirken bu adam nereden biliyor? Ortada kendisinin bilmediği şeyler dönüyor olmalı” (s. 45), “Yaptığımız her şeyi bilerek mi yapıyoruz sanki? Saim Baran’ı niye öldürdüğünü kendi de bilmiyor. Ama ne önemi var! Yalnızca verilen emri yerine getirmişti. Zaten seçme şansı da yoktu” (s. 50), “Kendisini dağa hazırladıkları doğrudu demek! Ya ona bir oyun oynuyorlardı, ya da gerçekten bunun bir ödül olduğunu düşünüyorlardı” (s. 60, 61), “Bilmez miydi ki, sen istediğin kadar toprağa nasıl basacağını, adımlarını nasıl atacağını daha çocuk yaşında öğrendiğine güven,

⁶ Cohn, “serbest dolaylı düşünce” terimi yerine “anlatılan monolog” terimini kullanmıştır. Söz konusu teknikte ilgili daha farklı isimlendirmeler de söz konusudur, ancak en yaygın olarak kullanılan terim “serbest dolaylı düşünce/söylem”dir. Ayrıntı için bk. Dervişcemaloğlu, 2022.

orada, dağda taşın, toprağın tabiatı farklıydı! Aklını, fikrini, zikrini nasıl toplayacaktı? İrtibatta olduğu her cenahı arada bir yemlemek, kısıklarla beslemek, her cephede yeniden güven tazelemek kolay iş miydi? (s. 119).

Bilindiği gibi kurmaca eserlerde anlatma kipleri genellikle birbirleriyle kombinasyon hâlinde kullanılır. *995 km* romanında da psikoanlatma ile serbest dolaylı düşünce kiplerinin iç içe geçmiş biçimde kullanıldığı görülmektedir. “Dua ederken ya da namaz kılarken nasıldı yüzü acaba? Dünyayla ilgili hemen her şey yüzünü bunca boşaltırken, namaz sırasında rabbiyle kurduğu o derin bağ yüzüne fazladan bir anlam katıyor muydu? Eğer katıyorsa bunu bir tek yüce Allah görüyor olmalıydı. Bu da ona yeterdi. Her şeyi duyan Semi, her şeyi gören Basir, her şeyi bilen Habir olan rabbi görüyordu onun dünyanın kirletmediği saklı yüzünü! İçini o kutlu anda ayan eden bu yüzü bir tek o görüyordu! Kendinde keşfettiği bu yeni bilgi kalbinin nurlu bir sevinçle dolmasına yol açtı. Böylelikle bu sabah rabbiyle arasında kurulmuş bir başka bağ daha olduğuna hükmederek gönendi.” (s. 13, 14), “Her şeyi tek hamlede halletmenin kolaycılığına kaçan istihbarat birimlerinin gizlilik, kamuflaj, izleri örtmek konusunda yeterince dikkat göstermediklerini düşünüyordu. Belki de kendilerine duydukları aşırı güvenin umursamazlığındandı bu.” (s. 22), “Adeta bir rehine kurtarma operasyonundan kurtarılmış birinin giderek histeriye dönüşen coşkusuyla alabildiğine tizleşen bir sesle konuşan bu kadına karşı güçlü bir nefret duydu. Cezalandırmak istedi onu. Peygamber Efendimizin zamanından bu yana insan ruhunda ne kadar az şey değişmişti. Belki de hiç!” (s. 32), “Tetikçinin, iki koluna girmiş iki polis arasındaki fotoğrafı yüzeyde görünenden daha fazlasını sezdiriyordu ona. Bugün sabahın erken saatinde Diyarbakır’da tarlada bıraktığı ölüyü hatırladı. Hâlâ vurulduğu yerde yatıyor muydu, yoksa cesedi bulmuşlar mıydı? Günün birinde kendisinin de böyle iki polis arasında çekilmiş bir fotoğrafı çıkacak mıydı gazetelere?” (s. 64), “Bunları düşündükçe yalnızca JEM içinde değil, Cihadın Askerleri içinde de gizlenmesi gerektiğine kani oluyor, gizlendiği kabuğun içinde ikinci bir kabuk edinmeye bakıyordu. Diyarbakır’ın Japon Pazarı’nda satılan iç içe geçmiş Rus bebekleri gibi saklana saklana daha kaç kişi olabilirdi ki?” (s. 112), “Böyle birdenbire karşısına çıkması şaşırtmıştı onu. Bir an kendisini takip etmekle görevlendirilmiş olabileceği düşüncesine kapılıyorsa da, otobüsün karşı yönden geliyor olması bu ihtimali zayıflatıyor gözünde. Hem bindiği otobüs burada değil de, az ötedeki Kervan Dinlenme Tesisleri’nde de konaklayabilirdi mesela. Bu bir takipse, bu kadarına varasıya hesaplamış olabilirler miydi her şeyi? (s. 125), “TAK’la ilgili ortama hâkim olan bu belirsizlik havasını dağıtmak için bir an önce gereken yerlerle temasa geçip durumu aydınlatmanın yoluna bakması gerektiği hızla geçiyor aklından. Gizemini korumak için ortalarda fazla görünmeyen TAK’ın bu sessiz gelişiminin sebebi ne olabilirdi? Kendisi bu konuda neden önden bilgilendirilmemişti? Merkezi Ankara’da olan vurucu timlerden oluşan geniş yetkilere sahip bu özel harekât biriminin birdenbire sahaya inmesi, üstelik bu konuda kendisine hiç bilgi verilmemiş olması bir zamandır içten içe beslenen kuşkularını büyütüyor” (s. 174) örneklerinde görüldüğü gibi anlatıcı, karakterin dilini ve düşüncesini aksettirmekle birlikte kendi varlığını da sürdürmekte, ipleri kendi elinde tutmakta, kendi aracılığını öne çıkaracak biçimde serbest dolaylı söylemin arasına psikoanlatmayı yerleştirerek aslında karakterin söylemini kendi söylemine iliştiirmekte, ona tabi kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında figüral anlatma ve serbest dolaylı düşünce kullanımının anlatıcının öznelliğini, mevcudiyetini, aracılığını ve her şeyden önemlisi otoritesini ortadan kaldırmadığını, bilakis anlatıcının rolünü daha da önemli kıldığını

söyleyebiliriz. Gunn'ın da vurguladığı gibi (2004, s. 37) bazen genel eğilimin aksine serbest dolaylı düşüncede anlatıcının rolü daha büyük olabilmektedir.

Ayrıca anlatıcının “Ortaliğı toplandıktan sonra tabancasını ceketine özenle yerleştirdi, her defasında yaptığı gibi emniyetini açıp kapadı, kurşunları tek tek sayarken namaz sonrası tesbihat eda edencesine huşu içindeydi” (s. 14) örneğindeki “tesbihat eda edencesine” ifadesinde görüldüğü gibi sadece bilinç yansıtma tekniğinin kullanıldığı kısımlarda değil, karakterin eylemlerini betimlerken de onun dilini kullandığı göze çarpmaktadır. Bir nevi “üslup bulaşması ya da karışması” olarak nitelendirilebilecek bu durum, romanın genelinde gözlemlenmektedir. Ancak anlatıcının söyleminin karakterin söyleminden izler taşıması, anlatıcının söz konusu karakterin görüşlerini benimsediği, onunla uyum içerisinde olduğunu anlamına gelmez. Nitekim *995 km* romanındaki anlatıcının ironik tavrı ve özneliği, okuyucunun eseri okuma ve yorumlama biçimini etkileyecek bir husustur. Yukarıda belirttiğimiz gibi romandaki serbest dolaylı düşünce kullanımlarında bile anlatıcının varlığını sürdürdüğü görülmektedir; nitekim karakterin dilini, konuşma tarzını taklit ederken her ne kadar ifade karaktere ait olsa da ana çerçeve anlatıcıya aittir, yani karakterin söylemi anlatıcının söylemine gömülüdür. Ayrıca romanın genelinde anlatıcının ironik tavrı ve yetkili yazar anlatma durumunun getirdiği her şeyi bilen ve bildiğini belli eden tavır dikkat çekicidir: “Tam yirmi dakika sonra, Diyarbakır’dan Antep’e yol alan bir otobüsün içinde cam kenarında sessiz sedasız oturuyor, pencereden dışarıya bakıyordu. Ona şöyle bir bakan kişi sessiz, kendi halinde, sıradan bir köylü derdi onun için, mazlum bir köylü, feleğin sillesini yemiş, ezik, gariban bir adam! Ertesi gün bütün gazetelere manşet olacak gazeteci-yazar Saim Baran’ın faili meçhul bir cinayete kurban gittiği haberinin başoyuncusu olduğu, olabileceği o an ona bakan kimsenin aklının ucundan bile geçmezdi” (s. 23), “Daha sonra geniş bir masa üstüne yayılmış bu fotoğraflarda ikisinin de kafalarının keçe uçlu kırmızı kalemle daire içine alınarak işaretleneceğini nereden bilebilirdi ki?” (s. 58), “Daha sonra bütün bu ayrıntıları, ilkin polislerin sonra gazetecilerin ısrarlı soruları karşısında defalarca hatırlayacaktı danışmadaki çocuk” (s. 19).

Psikoanlatma ve serbest dolaylı düşünce dışında iç monolog (ya da “dolaysız düşünce”) da romanda zaman zaman karşımıza çıkan bir başka bilinç yansıtma tekniğidir. “Tellağın ellerine bakarken, şefkatin yanılıcı olduğunu hatırlıyor. Saim Baran’ın ölmesi gerekiyordu, diyor içinden. Allah günahlarını affetsin! Ben sadece kaderin eliydim. Allah olmasını istediklerini kullarının eliyle yaparmış, ben de tetiği çektim, hepsi bu!” (s. 38), “O öldü, bunlar yaşıyor. İnsan ömrü ne tuhaf, diye geçiriyor içinden, kimse ne zaman öleceğini bilmiyor. Şu adam eceliyle mi ölecek ya da yarın ben kimi öldüreceğim, kim biliyor?” (s. 40) örneklerinde görüldüğü gibi diğer bilinç yansıtma tekniklerine göre çok daha mimetik olan iç monolog, anlatıcının aracılığının en asgari düzeyde olduğu, karakterin ifadesinin ve özneliğinin olduğu gibi yansıtıldığı bir kiptir. Ayrıca otorite figürleri şeklinde tabir edeceğimiz kişilerin sözlerinin dolaysız söylem vasıtasıyla sunulması yani doğrudan kendi sesleriyle temsil edilmeleri de bir başka dikkat çekici husustur. “‘İstihbaratçılık hiçbir şartta dalgınlık kaldırmaz, nasıl dalgın bir tetikçi olmazsa, dalgın bir istihbaratçı da olmaz,’ diyen Eğitimci’ye göre zaten bu işi herkes yapamazdı ya da bu iş herkese göre değildi! Arada böyle lafları tersyüz ederek konuşmayı severdi. ‘Radarı kapalı olan insanlardan da iyi istihbaratçı olmaz,’ diye eklerdi. ‘İstihbaratçı dediğinin radarları her daim açık olacak. Sinyalin nereden, ne zaman geleceği belli olmaz.’” (s. 67) örneğinde Eğitimci’nin, “Hoca, ‘Seni az biraz geriye çekiyoruz, bir müddet ortalıklarda

görünmemen gerekiyor, emniyette fotoğrafın, parmak izin, hiçbir kaydın, belgen olmamalı; seni çok daha mühim vazifeler için tenhada tutuyoruz,' diyordu. 'Sen bize uzun zaman lazımsın. Hem unutma, hiçbirimizin dünyada yeniden asr-ı saadet devri tesis edilene kadar sürecek cihadın imanlı bir neferi olmaktan başka unvanda gözü yoktur. Bunu böyle bil.'" (s. 69) örneğinde Hoca'nın, "Sorgucu polisler içinde en gaddarı olarak bilinen Çopur'un her sorguda tekrarladığı, önceden çalışıp ezberlenmiş gibi görünen girizgâh konuşması düşüyor aklına: 'Bak insan enkazı, bu berbat teşkilatın elindeki en kötü adam benim! Düşün ben bile hâlâ alışamadım bendeki kötülüğe! Sana bu gece yapacağım tek iyilik bunu baştan söylemektir, bunu bil! Dolayısıyla bir an önce konuşmaya başlasan iyi edersin. Ben kolay yorulmam, ama sen çok çabuk tükenirsin. Tecrübeyle sabit. Tecrübe dedim de, daha önce hiç anandan doğduğuna pişman oldun mu? Eğer olmadıysan ilginç bir tecrübe seni bekliyor baştan söyleyeyim,' diyerek pis pis sırtırdı" (s. 116) örneğinde Çopur'un söylediklerinin bizzat kendi sesiyle aktarılması, anlatıcının bilinçli bir tercihi olarak görülebilir. Yani bu kısımlarda anlatıcının sorumluluğu ya da aracılığı asgariye indirilerek karakterlerin bizzat kendi söylemleriyle kendilerini karakterleştirmeleri sağlanmıştır. Nitekim gücü elinde bulunduran, sisteme hükmeden ve hiyerarşi zincirinde en tepelerde konumlanan bu karakterlerin düşüncelerini dolaysız ve kendinden emin bir şekilde dile getirebilme gücü ve cesareti vardır.

Romanın birinci bölüme göre daha farklı bir görünüm arz eden ikinci bölümünde konuyla ilgili geniş bilgi sahibi olan gazetecilerin konuşmalarının da benzer şekilde ağırlıklı olarak dolaysız söylemle aktarılması, yazarın meseleye tam olarak vakıf olmayan okuyucular için araştırmacı gazetecilerin ağzından yaptığı "okuyucu dostu" açıklamalar olarak yorumlanabilir. Özellikle Umut'un bir sol dernekte düzenlenen toplantıdaki konuşmasının giriş bölümünde salondaki daha genç kuşaktan dinleyiciler için tarihsel bir çerçeve çizdiği kısmın dolaysız olarak sunulması anlamlıdır. Umut'un "Türkiye'de İslamcı hareketler 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarında Türkiye'nin Amerikanize edilmesiyle başlıyor. İslamcı kaynaklar bile bu süreci, 'Bundan önce Türkiye'de İslam vardı ama İslamcılık yoktu,' diye işaretliyorlar. Bu saptama bizi zamanla olgunlaşmış gelişecek olan 'siyasal İslam' kavramına götürüyor elbet. O dönem ortaya çıkan gruplar, akımlar bazı dergiler, dernekler etrafında şekilleniyor. Tüm yurt sathında tarikatlar güçleniyor. Başta İstanbul olmak üzere bazı şehirlerde milliyetçi, muhafazakâr, dindar kesimden insanların yönetimindeki derneklerde bir araya geliyorlar. El altından devletin örtülü ödeneğinden besleniyorlar. Daha sonraları iyice şekillenip güçlenecek olan bazı dini ve milli grupların fikri ve ideolojik cephesini oluşturmada bu kurumlar etkin rol oynuyorlar. İslamcı hareketin ikinci yükseliş hamlesi ise 12 Eylül askeri darbe sonrasına denk geliyor. ABD'nin Ortadoğu'da kukla hükümetler aracılığıyla ılımlı İslam iklimini yaratma fikri, bölge ülkeleri için çizdiği bu kader projesi Türkiye'de de adım adım uygulanıyor. 80'lerin karanlık yıllarında sürdürülen komünizme karşı mücadele kapsamında İmam Hatip liselerinin yurt sathında yaygınlaştırılması önem kazanıyor. Hapishanelerde din dersleri veriliyor, on sekiz yaşından küçük tutuklulara hapishanelerde zorla namaz kıldırılıyor." (s. 156) şeklindeki bir nevi yakın tarih dersi veren konuşması romana bilinçli olarak yerleştirilmiş izlenimi uyandırmaktadır. Konuşmanın giriş kısmı sunulduktan sonra anlatıcının araya girerek salondaki dinleyicilerle ilgili betimleyici bir cümle sarf etmesinin hemen ardından Umut'un konuşmasının son kısmını dolaylı biçimde sunması, daha doğrusu özetlemesi, romanın ana fikrini ve yazarın meseleye bakışını yansıtmaya açısından önemlidir: "... konuşmasının gerisini

hızlıca toparlamaya bakmıştı: Cihad kavramının her Müslüman için farz olduğuna inanan örgütün 80'lerin başında kurulduğundan, şehadeti neredeyse imanın şartlarından biri olarak gördüklerinden, bu nedenle işin ilahiyat kısmını bilenler tarafından Şiilere benzetildiklerinden, bilinen ilk cinayetlerinde Kürt hareketi sempatzanı bir Süryaniyi infaz ettiklerinden, tüm eylemleriyle bölgede korku ve otorite unsuru olarak tanınmak istediklerinden, daha kurulduklarının ikinci ayında işledikleri cinayetlerin sayısı on sekizi bulmuşken devletten hiç ses çıkmadığından ve bu cinayetlerin adeta geometrik düzende bir artış gösterdiğinden, profesyonel bir istihbarat örgütü titizliğinde çalıştıklarından; kadrolarını, ilişkiler ağını gizlemek konusunda Türkiye'nin gelmiş geçmiş en iyi örgütü olduklarından söz etmiş ve konuşmasını, 'İşin kötüsü bazı kaynaklarda, Cihadın Askerleri, dağdaki örgütle boy ölçüşebilecek çatışma zeminine gelinceye kadar devletin bunlar hakkında derinlemesine bir bilgisi olmadığı yazılıdır,' diyerek tamamlamıştı." (s. 156, 157). Murathan Mungan'ın söz konusu romanı yazarken konuyla ilgili mevcut bilgilerini çeşitli akademisyen, araştırmacı ve gazetecilerin kitaplarıyla derinleştirdiğini kendisiyle gerçekleştirilen söyleşilerden ve röportajlardan biliyoruz (Çakır, 2023; Erbay, 2023). 90'lı yıllarda yaşanan olayların unutulmaması, bu olayların ve bu dönemde ivme kazanan örgüt vb. oluşumların kaynağının bilinmesi, genç kuşakta meseleyle ilgili farkındalık oluşturma gibi amaçların romanın ikinci kısmında gazetecilerin ağzından net bir şekilde ortaya konması, yazarın okuyucu üzerinde bırakmaya çalıştığı etki bağlamında değerlendirildiğinde oldukça anlamlıdır. Yine gazeteci karakterlerin ellerindeki belgelere ya da araştırma dosyalarına dayalı olarak kendi aralarında yaptıkları konuşmaların dolaysız olarak sunulmasının okuyucuyu aydınlatmaya, mevcut bilgilerini tekrar hatırlamasını sağlamaya ya da yetersiz bilgilerini tamamlamaya yönelik bir işlev taşıdığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte devletin söz konusu olaylardaki rolüne eleştirel bir gözle bakan gazetecilerin, yazarın meseleye bakışını temsil ettikleri de söylenebilir.

Sonuç

Murathan Mungan'ın 1990'lı yıllar Türkiye'sini konu edinen *995 km* adlı romanı, yazarın niyetini etkili bir şekilde yansıtan anlatma tekniklerinin katkısıyla biçim ile içeriğin uyum içerisinde olduğu bir görünüm arz etmektedir. Ayrıca okuyucu üzerinde psikolojik etkileri olan empatik anlatma tekniklerinin romanda sıkça kullanılması, son derece karmaşık bilişsel işlemlere dayanan okuma faaliyeti bağlamında okuyucuya verimli bir zihin okuma tecrübesi yaşatmaktadır. Ancak şimdiki zamanla anlatmanın kullanıldığı ve bilinç yansıtmaya teknikleri vasıtasıyla karakter(ler)in iç dünyasının, bilincinin ve duygusal durumlarının temsil edildiği kısımlar, okuyucuyu empatiye yöneltmekle birlikte, romanın geneline bakıldığında empatinin sempatiye evrilmesini sağlayacak bir emare söz konusu değildir. Serbest dolaylı düşünce ile psikoanlatma tekniğinin çoğu zaman iç içe kullanıldığı romanda her ne kadar karakter(ler)in bilinci ve söylemi olduğu gibi yansıtıyormuş izlenimi uyandırılrsa da anlatıcının rolü, özneliği, otoritesi ve ideolojik pozisyonu belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Özellikle karakterlerin bilincinin anlatıcının söylemiyle temsil edildiği psikoanlatma kısımlarında anlatıcının mesele karşısında benimsediği ideolojik duruş ya da bakış açısı kendini belli etmektedir. Romanın gerçek bir olaya atıf yapmasının okuyucunun duygusal tepkisi üzerindeki etkileri ise ayrı bir tartışma konusudur.

Romanda özellikle geçmiş zamanın içine iliştirilen şimdiki zamanla anlatma stratejisi, yazarın işlenen cinayetle ilgili vermek istediği “olayın şimdiki gibi canlı olduğu ve geçmişe havale edilemeyeceği” mesajını ve meselenin sıradanlaşmasına ve normalleştirilmesine gösterdiği tepkiyi çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır. şimdiki zamanın yarattığı eşzamanlılık hissi ve aracısızlık etkisiyle okuyucuyu da şahit pozisyonuna sokması, gerçeğe benzerliği arttırması, anlatımı daha canlı kılması, kamerayla izlenme etkisi yaratarak herkesin birbirini gzetedildiği istihbarat ağına ya da döngüsüne atıf yapması, sürekli birileri tarafından izlenme ve yönlendirilme etkisi yaratması, genelleştirme işlevi taşması ve zaman dışı durumları ifade etmesi yani zamansızlık etkisi yaratması vb. hususlar, yazarın vermek istediği mesajın etkisini arttırmaktadır. Aynı tespit serbest dolaylı düşünce ile psikoanlatma tekniği için de geçerlidir. Bu bağlamda sadece romanın ana karakteri olan isimsiz katilin değil, diğer isimsiz karakterlerin zihinlerinin de yansıtılması, bu karakterlerin tabi oldukları dinî/siyasî/askerî yapılanmaların ya da örgütlerin zihniyetinin anlaşılması açısından önemlidir.

Sonuç olarak 995 km romanında dikkat çeken anlatma/bilinç yansıtma teknikleri ve geçmiş zamanla anlatmanın arasına şimdiki zamanla anlatmanın iliştirildiği sıradışı zaman stratejisi, başta katil olmak üzere karakterlerin zihinlerinin ve söylemlerinin yansıtılmasında önemli bir işlev üstlenmiştir; ancak her ne kadar figüral anlatma tekniği vasıtasıyla karakterlerin bakış açısı esas alınıyormuş gibi bir izlenim uyandırılrsa da anlatıyı yönlendiren gücün anlatıcı olduğu, romandaki söylem çeşitliliğinin arkasında anlatıcının bulunduğu, kısacası anlatıcının öznelliğinin romanda belirgin bir rol oynadığı görülmektedir. Retorik ve ideolojik boyutuyla ön plana çıkan, temelde gerçek yazarın, yani Murathan Mungan'ın Türkiye'nin yakın tarihindeki karanlık bir dönemi “hatırlatmak” için yazdığı, devlete ve sisteme yönelik eleştiriler içeren 995 km romanı, kurgulanma/düzenlenme biçimi ve yapılan teknik tercihler dikkate alındığında yazarın okuyucu üzerinde istediği etkiyi bırakmak için kurmacanın sunduğu imkânları ustalıkla kullandığını, 1990'lı yıllar Türkiye'sinin puslu atmosferini kurgusal dünyaya etkili bir biçimde taşıdığını göstermektedir.

Kaynakça

- Cohn, D. (1978). *Transparent minds: Narrative modes for presenting consciousness in fiction* (1. Baskı). Princeton University Press.
- Cohn, D. (2000). *The distinction of fiction* (1. Baskı). The Johns Hopkins University Press.
- Cohn, D. (2005). Early discussions of free indirect style. *Poetics Today*, 26(3), 501-518.
- Çakır, R. (2023). *Murathan Mungan son kitabı 995 km'yi Ruşen Çakır'a anlatıyor*. <https://www.youtube.com/watch?v=5BGWI559MI0&t=1032s> [Erişim tarihi: 22.05.2024].
- Dervişcemaloğlu, B. (2022). *Çözölemeyen bulmaca: Anlatıcı üzerine tartışmalar* (1. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2002). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı* (3. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Erbay, V. (2023). "995 km"de Türkiye'nin yakın tarihi. <https://www.gazeteduvar.com.tr/995-kmde-turkiyenin-yakin-tarihi-makale-1641951> [Erişim tarihi: 20.06.2024].
- Fludernik, M. (2002). *Towards a "natural" narratology* (1. Baskı). Routledge.
- Gebauer, C. (2021). *Making time: World construction in the present-tense novel* (1. Baskı). Walter de Gruyter.
- Gunn, D. P. (2004). Free indirect discourse and narrative authority in Emma. *Narrative*, 12(1), 35-54.
- Huber, I. (2016). *Present-tense narration in contemporary fiction: A narratological overview* (1. Baskı). Palgrave Macmillan.
- Keen, S. (2006). A theory of narrative empathy. *Narrative*, 14(3), 207-236.
- Mungan, M. (2023). *995 km* (1. Baskı). Metis Yayınları.
- Necatigil, B. (1993). Mungan, Murathan. *Edebiyatımızda isimler sözlüğü* (15. Baskı). Varlık Yayınları, 223.
- Neumann, A. W. (1990). Escaping the time of history? Present tense and the occasion of narration in J. M. Coetzee's Waiting for the Barbarians. *The Journal of Narrative Technique*, 20(1), 65-86.
- Palmer, A. (2008). Thought and consciousness representation (Literature). D. Herman, M. L. Ryan ve M. Jahn (Ed.), *Routledge encyclopedia of narrative theory* içinde (s. 602-607). Routledge.
- Palmer, A. (2010). *Social minds in the novel* (1. Baskı). Ohio State University Press.
- Rimmon-Kenan, S. (2010). *Narrative fiction: Contemporary poetics* (2. Baskı), Routledge.
- Teske, J. Klara & Gut, A. (2021). The Reader's mindreading of realist, modernist, and postmodern fiction: a comparative study. *Narrative*, 29(1), 47-70.
- Walsh, R. (2007). *The rhetoric of fictionality* (1. Baskı). The Ohio State University Press.

Wiese, A. (2021). Replacing omniscience: Superior knowledge and narratorial access. *Narrative*, 29(3), 321-338.

Yalçın, M. (Ed.). (2010). Mungan, Murathan. *Tanzimat'tan bugüne edebiyatçılar ansiklopedisi* içinde (s. 717-719), (3. Baskı, Cilt 2). Yapı Kredi Yayınları.